

"MODERNIZAREA" ÎN DISCURSUL COMUNIST (1944–1949)

Ovidiu Buruiană

Conceptul de "modernizare", discutabil și greu de definit în termeni preciși¹, introduce în orice discuție o perspectivă sintetică care reflectă imaginea de ansamblu a unei societăți. Totodată, în contextul titlului și într-o analiză a României în perioada imediat postbelică, induce ideea că fenomenul comunist de la noi și de aiurea s-a dorit un efort de modernizare a societății, aceasta și dintr-o majoră nevoie de legitimare în fața unui corp social care îl percepea mai mult ca antinațional.

Ar fi o greșală, credem, în contextul mentalităților postcomuniste, să considerăm că puterea instaurată în România după 1945 nu a avut nici o legitimitate. Alături de forță, un regim politic al secolului XX se bazează pe particularitățile psihologice ale unui popor sau ale unei "mase" date². Acest secol a experimentat cu succes ceea ce Erich Fromm denumește plastic ca fiind "fuga de libertate": o anihilare a eului individual, în speranța de a învinge astfel sentimentul insuportabil de neputință, prin subordonarea față de o putere exterioară care-i anulează chinul îndoielilor³. Orice putere este stabilă pentru că ea convine, psihologic, multora⁴. În sensul lui Rousseau, la baza regimului trebuie să stea consimțământul cetățenilor de a fi conduși într-un anumit mod. În afara celor "evadați din libertate", a celor care au o încredere necondiționată în putere, există indivizi pentru care puterea trebuie să construiască și alte mecanisme în afara constrângerii, necesare creării unui simulacru de consens.

Este dificil de explicat dominația comunismului asupra unei mari părți a secolului XX. Zbigniew Brzezinski găsește o motivație în rolul de "ultrasimplificare oportună" jucat de doctrina și practica comunistă⁵. În continuarea marxismului, localizând originile "Leviathanului societal" în instituția proprietății private, comunismul a postulat că abolirea acesteia va permite atingerea adevăratei justiții sociale, având ca substrat egalitatea, și, implicit, accesarea la perfecțiunea umană. Această promisiune legică a societății viitoare se împletește cu interpretarea fermă, simplă și concomitent atotcuprinzătoare asupra vieții și istoriei conferind fenomenului bolșevic un statut apropiat de cel al marilor religii⁶. Ca și acestea, el a evitat și ulterior a interzis orice discuție în legătură cu eficacitatea sistemului considerat definit și infailibil⁷. În același timp, doctrina comunistă a oferit mai multe niveluri de

analiză din perspectiva modernizării. Dacă pentru omul simplu a fost suficient să știe că fericirea socială îi este "asigurată" prin participarea la comunism, ce-i pune la dispoziție (prin conceptul de "luptă de clasă") o unică viziune de viitor și o unică interpretare a trecutului, satisfăcând astfel masele intrate de curând în "istorie" (José Ortega y Gasset) dornice de a înțelege mai bine lumea înconjurătoare și cu atât mai expuse propagandei⁸, pentru intelectuali comunismul s-a prezentat ca fiind științific în interpretare și, în plus, anticapitalist. Nu discutăm "ura burgheziei împotriva ei însăși", burghezia fiind, în fapt, celălalt nume al societății moderne. François Furet a făcut-o magistral, arătându-i resorturile psihologice interioare⁹. Ceea ce interesează aici este că acest fenomen a fost o premisă, dacă nu un motiv al adeziunii la mișcarea comunistă: pentru că intelectualii au încercat să se identifice cu "clasa muncitoare" într-o apocaliptică luptă împotriva capitalismului¹⁰. Iar în momentul dezamăgirii, care a produs delimitări publice spectaculoase, când au devenit conștienți că realitatea sovietică se afla într-un raport divergent cu idealul comunist, mulți dintre ei (un Panait Istrati, un Arthur Koestler, un Boris Souvarin sau Roy Medvedev) au continuat să creadă că potențialul de realizare al idealului era implicit, propriu, sistemului bolșevic și că acesta deținea, astfel, drumul spre viitor¹¹. Ceea ce-i atrăgea pe intelectuali era accentul pus de comunism pe acțiunea politică pentru a promova o "revoluție izbăvitoare" și pe controlul total al statului pentru a realiza o societate just planificată; sistemul s-a folosit (psihologic) de dorința intelectualilor de a acționa, bazată, iluzoriu, pe rațiune. O rațiune regăsită în proiectul utopic al ingineriei sociale, de reconstrucție a societății în întregime și de creare a omului nou¹².

Discursul comunist, în genere, este unul greu abordabil: ceea ce se poate remarca imediat – cei ce au aderat la comunism o certifică – este forța extraordinară de a eluda realitatea a acestui discurs. Ei (comuniștii) au reușit, mai mult decât oricine înaintea lor, "să mintă în numele adevărului"¹³. Pentru că, retrospectiv și nu neapărat obiectiv, minciuna este cea care a stat la baza fenomenului comunist, ca unică "realitate" a sistemului în viziunea lui Bernard-Henri Lévy, pentru care "socialismul este suma imposturilor și minciunilor sale"¹⁴, ducând, pe termen lung, la distrucția societății. În același timp a existat o conștiință a minciunii care presupunea permisivitatea societății, comoda exorcizare a adevărului: fiecare lua parte la minciună și putea să participe momentan la putere¹⁵. O societate care a plonjat în iluzie, un "imperiu al falsului"¹⁶, "în care minciuna devine adevăr sau, cel puțin, distincția dintre adevăr și fals, în sensul lor obișnuit, a dispărut. Acesta este marele triumf cognitiv al totalitarismului. Întrucât el reușește să abroge însăși ideea de adevăr, nu mai poate fi astfel acuzat de minciună" (Leszek Kolakowski)¹⁷. Este imposibilă imparțialitatea în tratarea "minciunii comuniste", deoarece nu este vorba de o minciună "de tip clasic", ci de una bazată pe "dualitatea limbajului", pe o "dedublare a realității" (Alain Besançon)¹⁸, ceea ce face extrem de dificilă

explicarea fenomenului din afara sistemului și imposibilă din interior, cu instrumentele lui conceptuale, căci ar însemna pătrunderea în mecanismele limbajului structurat de putere¹⁹. Propaganda s-a relevat în sistemele comuniste ca fiind un fenomen societal total: ea acționează prin intermediul *tuturor* canalelor, instituțiilor, se adresează întregului corp social în toate momentele existenței lui. Urmărind să provoace mobilizarea totală și conștientă ea conferă puterii o poziție inexpugnabilă care o adăpostește de orice fel de critică²⁰.

În aceste condiții ceea ce ne apare ca fiind important în abordarea subiectului este de a nu avea la bază un sistem de referință ideologic, de a nu cădea dintr-o schemă propagandistică, a marxismului ca ideologie de stat, în cea a capitalismului, ca instrument ideologic al războiului rece, chiar dacă teoriile modernității pleacă în mod necesar de la experiența Europei occidentale, transformările economice, sociale, culturale ce definesc îndeobște modernitatea luând naștere în această zonă. De altfel similitudinea transformărilor și nevoia de a explica mersul uniform spre lumea modernă, dar și supremația modelului occidental de evoluție politică și socială, condiționează, în parte, preferința pentru termenul de "modernizare" celor clasice de "evoluție" și "dezvoltare"²¹.

Spuneam anterior că ceea ce-și doreau comuniștii români după 1945 era o legitimare în raport cu societatea, legitimare care să le îngăduie modul în care puterea trebuia gândită de către societate. Această poziție putea fi câștigată și menținută cel mai facil de comuniști, atât pentru cei din România cât și pentru "stăpânii" lor de la Kremlin, prin intermediul propagandei în condițiile în care cucerirea puterii politice va determina acapararea unor mijloace imense de propagare a propriilor concepții și de modelare a conștiințelor: instituțiile statului (Consiliile Populare înființate în 1949 sunt "organe al puterii de stat în regiuni" și trebuiau să aplice principiile ordinii socialiste în viața locală²²; miliția este "simbol al dictaturii proletariatului"²³), școala, biserica etc. Majoritatea structurilor societății au cunoscut, de altfel, evoluția spre statutul neoficial de difuzoare ale liniei partidului.

Discursul propagandistic promovat de comuniști, intrat în competiție cu celelalte discursuri promovate de diferite grupuri sociale, va cunoaște opoziția realității. "Marea lui problemă" consta în însăși dualitatea funciară a sistemului pe care comuniștii doreau să-l edifice; factor de putere, discursul, purtând efigia ideologiei ce-l poartă, va fi grevat de realitatea socială tocmai datorită nevoii de legitimare pe care ideologia singură, receptată negativ în toată perioada premergătoare anilor 1944–1949, nu o putea oferi. Reflex al partidului care urmărea să cuprindă societatea, discursul comunist era unul dinamic, cunoscând o evoluție internă în funcție de obiectivele și de strategia partidului, și global, în măsura în care se adresa tuturor domeniilor societății: politică, economie, cultură etc., chiar dacă diferențiat, la nivelul palierele sociale; în același timp

era unitar, conceput fiind prin prisma unicului element vizat de comuniști: puterea.

Dincolo de aspectele concrete și cotidiene ale societății, discursul promovat de comuniști perpetuează marile teme ale perioadei interbelice. Coordonatele lui principale sunt reprezentate de antifascism, cu prelungirile lui pe direcția mobilizării în sprijinirea "frontului intern", în lupta împotriva "criminalilor de război" și a celor vinovați de dezastrul țării – automat fasciști – și, în al doilea rând, de prezentarea Partidului Comunist, a comunismului în genere, ca un real factor de progres, trimitând constant la ideea de modernizare, cu mare impact asupra societății românești, acut conștientă de rămânerea ei în urmă și devastată de război.

Ideea de modernizare a societății, de progres în discursul propagandistic comunist este atotprezentă plecând de la două șiruri aparent independente de cauze. Prima din aceste serii trimite la faptul că, de la începuturi, marxism-leninismul s-a socotit un instrument de modernizare a societății, capabil să construiască una nouă, lipsită de păcatele celei vechi, idee conținând imanența și iminența noii societăți, una a păcii, bunăstării, justiției etc., intrinseci comunismului, spre care Partidul, ca reprezentant al Istoriei, cunoaște calea "ce a devenit un bun al întregii clase muncitoare și al maselor largi"²⁴. Pentru că "legile dezvoltării istorice sunt mai puternice decât zăngănitul armelor, decât încercările ridicole de falsificare a marxismului"²⁵. Istoria nu cunoaște oprire: "Istoria își merge drumul ei. Cine pune piedică, cine voiește să împiedice drumul maselor chemate la viață și la libertate, acela este dat înapoi, acela este răsturnat"²⁶.

Al doilea registru discursiv se întemeiază pe antiteza nou-vechi: "țara noastră se află în fericita situație de a putea să își asigure mersul înainte..."²⁷. Aceasta în condițiile în care propaganda partidelor "istorice" era, cumva, defazată față de mutațiile survenite în mentalul colectiv la sfârșitul războiului mondial. Era o nevoie de exprimare, de participare la viața publică, o dorință de "a rupe cu trecutul", trecut ce cunoscuse propriile încercări traumatizante de modernizare de "sus", de la nivelul unei elite modernizatoare. Și cu care comuniștii nu avuseseră nici o legătură, determinând la nivelul discursului demonizarea trecutului și necesitatea rupturii violente. "România stă într-adevăr la răscruce de drumuri. Dacă România vrea să trăiască, România trebuie să devină un stat cu adevărat democratic... În spiritul luptei pe care o reprezintă Partidul Comunist..., noi trebuie să pășim cu hotărâre la lupta curajoasă pentru a face să dispară imaginea României de ieri, o Românie tiranică, o Românie dictatorială, o Românie împilatoare și să pășim cu curaj la clădirea României de mâine, la clădirea unei Românie noi, democratice, libere și prospere"²⁸. Exista, cu certitudine, o parte a populației, mai ales muncitorești, animată de credința că stă în putința ei de a clădi "o lume mai dreaptă și mai bună". În faza inițială a construcției comuniste, noua elită a putut exploata și entuziasmul unor segmente

intelectuale, cucerite de ideea ingineriei sociale sprijinită de stat. Nu insistăm asupra marilor nume integrate în ARLUS, cu toate că nu credem că un C.I. Parhon sau un Mihail Sadoveanu au fost esențialmente oportuniști; adeziunea lor s-a produs într-un moment în care posibilitatea sau, cel puțin, speranța unei dezvoltări necomuniste era încă mare. Alte două situații dorim să relevăm aici: a lui Mitiță Constantinescu, eminentul economist liberal din perioada interbelică, care a văzut posibila modernizare comunistă (economică cel puțin, deși nu a trăit s-o vadă) și a principesei Ileana, mătușa regelui Mihai, impresionată, imediat după 23 august, de pasiunea cu care Gheorghiu-Dej i-a descris tabloul României visate de comuniști. O lume modernă, industrializată, cu știință de carte, având prin urmare parte de toate binefacerile civilizației, dar fără nedreptățile ei²⁹.

Noua ordine a mobilizat în primii ani și sprijinul multor tineri, atrași de viziunea unei noi epoci, de proiectele urbane și industriale grandioase, de țelurile umanitare ale reformelor sociale. Iar "P.C.R. este un partid de tip nou, bazat pe o teorie științifică, a socialismului științific, venind cu o morală nouă, cu o concepție etică nouă"³⁰. Însă el era impus din exterior și "ascendentul" pe calea progresului și drept "garant al fericirii colective" trebuia forțat la nivelul discursului comunist într-o serie de mituri menite să-l recomande și să-i asigure longevitatea. Mituri de import, fără aplicabilitate directă societății românești, dar care puteau să legitimizeze, să justifice acțiunile comuniștilor: mitul progresului asigurat de "clasa muncitoare", hegemonia proletariatului asupra societății³¹ în calitatea lui de "forță conducătoare a democrației din România"³², asigurând mersul înainte al societății. Există unele accente paradoxale în discursul comunist asupra clasei muncitoare, comprehensibile din perspectiva partidului ce situează această categorie socială în zona potențialității doar pentru a-și justifica rolul: "clasa muncitoare reprezintă o mare forță; ca partea cea mai combativă a poporului, ea trebuie să stea în frunte, să fie factorul dinamic principal al luptei întregului popor; numai că, clasa muncitoare trebuie să fie organizată..."³³. Un element important al noii mitologii a fost, evident, mitul "omului nou" ce corela ideea de justiție socială și de creație: pentru că, "comunismul va înlătura toate scările de valori stabilite pe diferențieri sociale, pe tradiție, pe avere [...] Comunismul va descătușa personalitatea omenească de tot păienjenișul prejudecăților, al ideilor moștenite, de acceptarea unor idei fără criteriu, în puterea unei dogme"³⁴.

În acest context trebuie văzută semnificația pe care comuniștii, în contextul "luptei de clasă", o conferă conceptului de "reacționarism", de "reacționar". Erau toți cei ce se opuneau "modernității lor", cei ce se opuneau schimbării societății într-una comunistă, a frumuseții și a binelui absolut; pentru că, comuniștii doreau realmente să schimbe societatea din temelii, distrugându-i vechile structuri ce constituiau piedici în calea cuceririi puterii totale.

Modernizarea trebuia să cuprindă întreaga societate, viza toate domeniile societale întrucât lupta pentru putere era văzută de comuniști ca fiind una totală. Și aveau nevoie să legitimizeze această luptă sub sintagma de "progresist" și să condamne rezistențele întâlnite ca "reacționare".

Punctul de plecare într-o analiză a modernizării socialiste îl constituie, evident prin grila marxistă de interpretare a societății, modelul economic introdus de noua clasă conducătoare după preluarea definitivă a puterii în 1948 el însuși ipostaziere integrală a modelului sovietic: industrializarea forțată, cu accentul pus pe industria grea constructoare de mașini, conducerea centralizată și planificată a economiei, colectivizarea indiferent de rezistențe era, în viziunea lor, soluția spre fericirea societății. Totul pleca de la industrializare deoarece "caracterizarea economiei românești ca eminentă agricolă, justifică existența și interesele marii moșierimi, ... împiedicând dezvoltarea industrială, dezvoltarea culturală și bunăstarea materială a maselor largi populare; progresul țării noastre este în directă și nemijlocită legătură cu progresul industrializării țării și de tăria industrială a țării depinde în mare măsură însăși independența statului nostru. De existența unei industrii dezvoltate se leagă existența clasei muncitoare, care reprezintă garanția democratizării vieții publice, garanția lichidării feudalismului și a moșierimii"³⁵.

Aproape totul este spus aici: de la justificarea existențială *á posteriori*, pe care P.C.R. și-o oferă (răsturnare brutală a afirmației de la începutul secolului XX a lui Constantin Rădulescu-Motru conform căreia "nici un partid politic nu se naște dacă nu se simte trebuință de el, dacă nu e precedat de anumite condițiuni care să-l facă necesar") la relația intimă, dar cinică, în context uman, pe care Partidul o stabilește între industrializare, "lupta de clasă", progres, democrație, lichidarea exploatării asimilată feudalismului, bunăstare și care permite comuniștilor orice măsură. Industrializarea era, indiscutabil, o cerință a societății românești; dar realitatea și necesitatea se întâlnesc cu ideologia, deoarece la baza dezvoltării se găsea industria grea, "pivotalul în jurul căruia întreaga economie se dezvoltă în condiții noi"³⁶. Ea urma să asigure "îndeplinirea misiunii istorice a regimului nostru democratic: lichidarea înapoierii economice, transformarea României într-o țară industrial-agrară înaintată și asigurarea unui nivel de trai ridicat maselor muncitoare. Pentru a face față acestei misiuni, statul [...] va trebui să-și lărgască și să-și întărească rolul de conducere în diversele compartimente ale vieții economice"³⁷. Planificarea apare, prin urmare, ca o măsură firească, asociată raționalității moderne. "Trecerea la forme superioare de planificare" permite concentrarea tuturor forțelor materiale, financiare și omenești în vederea ... progresului rapid"³⁸.

În legătură cu modernizarea industrială stă și celălalt mare palier economic, agricultura. Dacă inițial se vorbește de înlăturarea rămășițelor feudale

și a întări reforma agrară³⁹, ulterior, în numele aceleași nevoi de progres, trebuie să se facă trecerea spre socializarea pământului, spre agricultura rațională. Se stabilește astfel o relație sinalagmatică între socializare și rațional, cu trimitere directă la bunăstare. Pentru că "gospodăria individuală, fărâmițată, condamnă oamenii la întuneric, la mizerie, la rătăcire" (Lenin)⁴⁰. Este nevoie de introducerea socialismului în agricultură, pentru înflorirea agriculturii, bazată pe Gospodăria Agricolă Colectivă (GAC), modelul agriculturii kolhoznice sovietice, mecanizată "cea mai productivă din lume", fiind imprimat și stării de lucruri românești. Era o victorie asupra naturii pentru că "planul stalinist de transformare a naturii prin introducerea perdelelor forestiere de protecție și a alternării culturilor de cereale și de plante furajere va duce la înlăturarea definitivă a secetei și a recoltelor proaste"; mai mult, "agricultura capitalistă nu este în stare să înfrunte consecințele secetei și ale altor catastrofe naturale"⁴¹. Superioritatea tehnică inerentă modernizării socialiste se combină, atât în industrie cât și în agricultură, cu "necesitatea morală" a desființării exploatarei capitaliste. Lupta de clasă, în realizarea utopiei sociale a societății fără clase, justifică naționalizarea industriei și a pământului⁴².

Dar modernizarea, plecând de la economic, trebuia să inunde cu "binefacerile" sale întreaga societate. În primul rând se avea în vedere aspectul politic: era o discrepanță între "caracterul nou al puterii de stat, care exprima fidel interesele clasei muncitoare, ale țărănimii muncitoare și ale intelectualității înaintate, și forma de stat învechită și cu totul nepotrivită noilor condiții sociale și politice... Nu era cu putință să consolideze puterea oamenilor muncii atâta vreme cât în fruntea statului se afla cel mai mare moșier și capitalist... Nu era posibil să pornești la construirea temelii unei orânduiri sociale superioare, câtă vreme statul mai avea o formă moștenită din timpurile îndelungate ale Evului Mediu [...] Republica populară este o formă de stat nouă, un nou pas înainte în evoluția socială..."⁴³.

Aspectul social al modernității comuniste deriva atât din "desființarea exploatarei omului", urmare a luptei de clasă ce a dus la nimicirea claselor retrograde și reacționare, "lege absolută de dezvoltare a țărilor de democrație populară spre socialism"⁴⁴, cât și din "asigurarea deplinei egalități, pe plan economic, social și politic între bărbați și femei", una din revendicările de bază ale democrației "consecvente".

Cultura trebuia să devină "progresistă" prin aplecarea ei asupra socialului. Era vorba de o nouă cultură, care să fie națională ca formă, socialistă în conținut și care să ofere maselor largi populare toate posibilitățile de participare la viața culturală. Intelectualitatea trebuia să devină "progresistă": nu-și găseau locul operele care nu coincideau cu țelul comuniștilor; se cultiva un dispreț față de intelectualitatea interbelică a cărei "lipsă de principii", "oportunistism ieftin", "mare confuzie" trebuiau eradicate ca și societatea din trecut. "Intelectualitatea noastră este astăzi la o răscruce: nu trebuie să privească înapoi, spre trecut,

pentru a-și alege drumul, ci trebuie să participe la construirea României noi și a democratice". "Partidul nostru luptă pentru libera creație a intelectualității", dar "aceia dintre intelectualii ruși care n-au înțeles însă nimic din frământatele zile ale anului 1917 au... fost călcați în picioare de mersul istoriei... Nici istoria, și cu dânsa nici societatea, nu cunosc întoarceri înapoi, pentru că nu cunosc întoarceri spre barbarie"⁴⁵.

Chiar și în politica față de minorități trebuia să existe o rezolvare nouă a problemei, în care modernizarea era o constantă, o "sarcină a politicii proletariatului". "Partidul proletariatului este singura forță politică ce merge consecvent pe linia rezolvării depline a chestiunii naționale. Călăuzit de învățăturile marxism-leninismului («nu poate fi liber un popor care asuprește alte popoare»), proletariatul și partidul lui revoluționar trebuie să devină conducătorul luptei pentru libertatea și egalitatea în drepturi a tuturor naționalităților, pentru solidaritatea internațională a celor ce muncesc". "Chestiunea națională trebuie privită în legătură cu sarcinile ce stau în fața clasei muncitoare: desființarea exploatării capitaliste și instaurarea orânduirii socialiste"⁴⁶. Evident, criteriile modernității naționale sunt amestecate mergându-se, în condițiile luptei de clasă, spre "unitatea politică și morală a poporului muncitor, fără deosebire de naționalitate, pe drumul construirii socialismului".

Sub forma ei de "democrație reală", de "democratizare", modernizarea este cuprinsă în cvasitotalitatea proceselor comuniste de supunere a societății: justiția "populară"⁴⁷, "democratizarea armatei"⁴⁸, a învățământului etc.

Viitorul este marele cuvânt al comunismului: în numele lui orice "schimbare", "modernizare" este legitimă. "Democrația reală", "populară" circumscrie finalitatea modernizării: comuniștii dețineau puterea la modul absolut.

Indiscutabil, modernizarea era o constantă în preocupările comuniștilor români, dar modul în care aceasta a fost concepută și realizată indica o profundă mutație a finalității procesului.

După 1830 a existat, la nivelul elitelor românești, o adevărată obsesie a modernizării societății, fenomen ce trebuia să ne apropie de modelul occidental de civilizație. Procesul amorsat atunci a condus la o modernitate care, instituțional sau din punct de vedere a elitelor, putea găsi elemente similare cu cele din Occident; însă, la nivelul societății în ansamblul membrilor ei, a mentalității acestora, au existat traume și eșecuri ceea ce explică discuția acerbă în epocă asupra căilor de urmat⁴⁹. Deși își accelerase dezvoltarea – mai ales în timpul guvernărilor liberale – și decolase de la stadiul de țară rurală, România era, la începutul celui de-al doilea război mondial, încă departe de modelul propus.

Totuși, drumul era trasat și a existat o anumită continuitate între practicile elitei comuniste și ale elitelor ce au precedat-o, din rațiuni diverse care țin, mai

ales, de solicitările mediului exterior (economice)⁵⁰. Ajunși la putere cu sprijinul nemijlocit al Moscovei, deși au încercat să dea acestei ascensiuni un caracter legal, constituțional, comuniștii români erau conștienți de ostilitatea majorității populației față de ei. Prin urmare, modernizarea a fost percepută, dinspre comuniști, ca sursă importantă a legitimității lor la putere. Deși au condamnat vehement, la nivelul discursului, modernitatea interbelică, aveau și ei în vedere dezvoltarea industrială ca bază a modernizării, prin creșterea rolului statului, necesară în condițiile lipsei unor structuri sociale capabile să joace rolul de agent al modernizării.

Modelul modernizării socialiste avea însă alte determinări și, într-o ierarhie a priorităților, urma după ceea ce părea fundamental pentru regim: monopolul puterii. Așa se face că acest element, ce derivă din structura ideologică a comunismului, își pune amprenta chiar asupra modernizării, prin importanța acordată planificării centralizate și statului, ca instrument discreționar al procesului ce trebuia să instaureze acea societate fără clase bazată pe justiție socială, scoțând astfel economia din jocul economic. Nimic nu trebuia să existe în afara statului, iar autonomizarea unor indivizi sau grupuri era de neconceput⁵¹.

Acei indicatori măsurabili ai modernizării – accelerarea informației, progres tehnic, raționalitatea procesului de producție, eficiența, relativizarea valorilor, universalitatea ideologiilor etc. – se vor regăsi doar parțial în sistemul comunist. Pentru că modernizarea nu este definită de evoluția chiar spectaculară a unui anume domeniu/indicator, ci de modul în care aceste fenomene s-au coagulat într-un tot coerent care a antrenat după sine noi transformări. "Nu schimbarea în sine definește modernitatea, ci propensiunea schimbării de a atrage după sine alte schimbări, într-un proces ale cărui elemente sunt cumulative iar câștigurile ireversibile"⁵².

În spațiul "democrat-popular" modernizarea a fost redusă la revoluția industrială, la care se adăuga utopia societății fără clase. Modernitatea politică nu era parte integrantă a acestui proces de modernizare, în ciuda faptului că semantica comunistă se apropia de cea apuseană. Modernizarea a ieșit handicapată, socialismul nefiind un sistem economic, deși a privilegiat modul de producție ca și categorie a schimbării istorice, ci o putere care avea nevoie de un anumit tip de economie ingerabilă ca să poată supraviețui⁵³.

Dacă în Occident modernizarea a dus la o creștere a complexității societăților, în Răsăritul comunist aceasta presupunea o simplificare a spațiului social. Programatic, modernizarea trebuia să se producă în scurt timp, se baza pe mobilizarea societății și avea ca principală resursă exploatarea forței de muncă⁵⁴.

¹ Pentru o privire sintetică asupra conceptului de modernizare a se vedea Bernard Valade, *Schimbarea socială*, în Raymond Boudon (coord.), *Tratat de sociologie*, Editura Humanitas, București, 1997; Cristiana Oghină, *Societatea românească pe drumul organizării moderne (1821–1828). Context european și modele*, Teză de doctorat, cap. I *Modernizarea – interpretări contemporane* și Stelian Tănase, *Elite și societate. Guvernarea Gheorghiu-Dej. 1948–1965.*, Editura Humanitas, București, 1998, pp. 7–29.

² Dintre lucrările asupra conceptului de "masă", rămân importante și azi cele ale lui Gustave Le Bon, *Psihologia mulțimilor*, Editura Științifică, București, 1991; Erich Fromm, *Texte alese*, Editura politică, București, 1983; idem, *Frica de libertate*, Editura Teora, București, 1998; Hannah Arendt, *Originile totalitarismului*, Editura Humanitas, București, 1994.

³ Erich Fromm, *op.cit.*, p. 133.

⁴ După Alexandr Zinoviev "stalinismul a fost o autentică putere a poporului, în sensul cel mai profund al acestui termen", apud Vladimir Tismăneanu, *Noaptea totalitară. Crepusculul ideologiilor radicale în Europa de Est*, Editura Athena, București, 1995, p. 121.

⁵ Zbigniew Brzezinski, *Marele eșec. Nașterea și moartea comunismului în secolul XX*, Editura Dacia, Cluj, 1993, p. 7.

⁶ *Ibidem*, p. 8; Panait Istrati, *Spovedanie pentru învinși. După 16 luni în URSS*, Dacia, Cluj, 1991, p. 15: "Apariția comunismului, după Zimmerwald și Kienthal mă subjugă prin fermitatea, precizia și curajul său".

⁷ Leszek Kolakowski vede acest principiu prin prisma războiului psihologic împotriva propriului popor: "trebuia să injecteze în oameni sentimentul deznădejdi și să-i cufunde în apatie" *Comunismul, Biserica și Vrăjitoarele* în "Timpul", nr. 4(33), aprilie 1996.

⁸ Jean-Marie Domenach, *La propagande politique*, Paris, 1950, p. 13.

⁹ François Furet, *Trecutul unei iluzii. Eseu despre ideea comunistă în secolul XX*, Editura Humanitas, București, 1996.

¹⁰ Cazul lui Panait Istrati este ilustrativ din acest punct de vedere, *op.cit.*, pp. 20–23: "Când o civilizație construiește bordeluri în valoare de 4 milioane, în timp ce țărani ei, înspăimântați de mizerie, își masacrează copiii cu lovituri de bardă, această civilizație nu mai are dreptul la existență".

¹¹ *Ibidem*, p. 61: "Să jurăm că niciodată nu vom ridica mâna noastră împotriva bolșevismului, chiar de ne-ar arunca, într-o zi, în închisoare: lui îi va fi datore, mâine, omenirea pentru libertatea ei totală". Un Arthur Koestler, decelabil în Rubașov, afirmă în *Întineric la amiază*, Editura Albatros, București, 1991, p. 47: "Toate principiile noastre au fost corecte, dar rezultatele au fost greșite". Vezi și Fr. Furet, *op.cit.*, pp. 121–130. Trimite la mitul leninismului originar, bun și pur, trădat de monstrul asiatic numit Stalin, idee cu mare relevanță în spațiul ex-sovietic și nu numai.

¹² Despre cum trebuie să arate "omul nou", o imagine excelentă în Lucian Boia, *Omul "nou"*, în "Polis. Revistă de științe politice", nr. 1/1996, pp. 5–24.

¹³ Stephen Koch, *Sfârșitul inocenței. Intelectualii din Occident și tentația stalinistă. 30 de ani de război secret.*, Editura Albatros, București, 1997; Arthur Koestler, *op.cit.*, p. 76: "istoria ne-a învățat că, deseori, minciunile o slujesc mai bine decât adevărul; căci omul este trândav și trebuie să fie condus prin deșert timp de patruzeci de ani înaintea fiecărui pas din evoluția lui".

¹⁴ Nae Bădulescu, *Seduția minciunii – puterea seducției*, în "Dilema", anul V, nr. 209.

¹⁵ François Thom, în *Limba de lemn*, Editura Humanitas, București, 1993, p. 134 vorbește, în același sens, despre a lua cuvântul din limba de lemn și a participa la putere.

¹⁶ Alain Besançon, *Originile intelectuale ale leninismului*, Editura Humanitas, București, 1993, pp. 262–274.

¹⁷ Vladimir Tismăneanu, *op.cit.*, p. 31.

¹⁸ Alain Besançon, *op.cit.*, p. 237.

¹⁹ Henri-Pierre Cathala, *Epoca dezinformării*, Editura Militară, București, 1991, pp. 50– 51 și p. 299. Statul comunist se prezintă ca o logocrație, a cărei particularitate constă în faptul că însuși cuvântul este proprietate de stat.

²⁰ Hannah Arend, *op.cit.*, pp. 559– 560: tehnica profetică permite eludarea discuției prin scoaterea unui argument de sub incidentul prezentului și afirmând că doar viitorul îi poate dovedi meritele.

²¹ Din această "neinocență", din această încărcătură ideologică a conceptului derivă, de altfel, critica teoriilor modernității ce merge pe direcția neacceptării comparației făcute între civilizații – cu apologia modernității occidentale – și apoi pe faptul că aceste teorii fac deseori apel la o judecată de valoare între vechi și nou, între tradițional și modern, cu tendința de a introduce un sens, obligatoriu pozitiv, în aprecierea victoriei modernității asupra lumii tradiționale (cumva apropiat de instrumentarul teoretic al istoriografiei marxiste cu acea evoluție stadială a societății).

²² Ghiță Ionescu, *Comunismul în România*, Editura Litera, București, 1994, pp. 201– 202.

²³ *Ibidem*, p. 217.

²⁴ Gheorghe Gheorghiu-Dej, "Raportul politic al Comitetului Central la Conferința Națională a PCR, octombrie 1945", în *Articole și cuvântări*, ediția IV, ESPLP, București, 1955, p. 17.

²⁵ *Ibidem*, p. 132, "Raportul politic al Comitetului Central la Congresul PMR (21 februarie 1948)".

²⁶ Lucrețiu Pătrășcanu, *Scrieri, articole, cuvântări. 1944–1947*, Editura Politică, București, 1983, p. 18.

²⁷ *** *Partidul Comunist din România. Conferința organizației regionale București. 10–11–12 august 1945*, Editura P.C.d.R., 1945, p. 14.

²⁸ L. Pătrășcanu, *op.cit.*, p. 22.

²⁹ Vlad Georgescu, *Istoria românilor. De la origini până în zilele noastre*, Editura Humanitas, București, 1995, p. 251.

³⁰ *** *Partidul Comunist din România. Conferința...*, p. 34.

³¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *op.cit.*, p. 184.

³² *Ibidem*, p. 134.

³³ Idem, *O politică românească de realizări democratice*, Editura PCR, București, 1945, pp. 17– 18.

³⁴ L. Pătrășcanu, *op.cit.*, p. 130.

³⁵ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole...*, p. 62.

³⁶ *Ibidem*, p. 63.

³⁷ *Ibidem*, p. 149.

³⁸ *Ibidem*, p. 152.

³⁹ Idem, *O politică românească...*, p. 73.

⁴⁰ Idem, *Articole...*, p. 207.

⁴¹ *Ibidem*, pp. 209– 210.

⁴² *Rezoluții și hotărâri ale Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român*, vol. I, 1948– 1950, Editura pentru literatură politică, București, 1952, pp. 24– 25.

⁴³ Gh. Gheorghiu-Dej, *op.cit.*, p. 219.

⁴⁴ Idem, *Lupta de clasă în România în etapa actuală*, Editura PMR, București, 1950, p. 3.

⁴⁵ Lucrețiu Pătrășcanu, *Poziția Partidului Comunist Român față de intelectuali*, Editura PCR, București, 1946.

⁴⁶ *** *Rezoluția Biroului Politic al Comitetului Central al PMR în chestiunea națională*, Editura PMR, București, 1948.

⁴⁷ *** *Partidul Comunist din România. Conferința...*, p. 153: "trebuie depusă o serioasă muncă de convingere a magistraților că locul lor este alături de popor, ca să ocrotască prin munca

lor, interesele poporului"; L. Pătrășcanu, *op.cit.*, pp. 179– 231 vorbește de tendința naturală a atragerii elementelor populare în aparatul judiciar.

⁴⁸ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și...*, pp. 31– 32.

⁴⁹ Keith Hitchins, *România. 1866–1947*, Editura Humanitas, București, 1996, pp. 341– 358.

⁵⁰ Stelian Tănase, *Regimul Gheorghe Gheorghiu-Dej; elită comunistă și societate*, în "Polis. Revistă de științe politice", nr. 1/1996, p. 44.

⁵¹ *Ibidem*, p. 46.

⁵² Cristiana Oghină, *loc.cit.*, p. 31.

⁵³ Jean François Revel, *Revirimentul democrației*, Editura Humanitas, București, 1995, p. 412.

⁵⁴ Stelian Tănase, *art.cit.*, p. 45.

... în România, în perioada 1945-1947, a avut loc o schimbare de paradigmă în ceea ce privește rolul și poziția aparatului judiciar în societate. Acest lucru s-a realizat prin intermediul unor măsuri legislative și organizatorice care au avut ca scop centralizarea și controlul strict al activității judiciare în cadrul aparatului de partid și stat. În acest context, se poate vorbi de o "modernizare" a discursului comunist, în sensul în care s-a încercat să se creeze o imagine de ansamblu coerentă și unitară a sistemului judiciar, în conformanță cu principiile marxiste-leniniste și cu cerințele unei societăți socialiste. Astfel, s-a pus accent pe importanța rolului aparatului judiciar în asigurarea dreptății și în apărarea intereselor poporului, în timp ce se sublinia și necesitatea unei stricte discipline și loialități față de partid și stat. Această abordare a avut ca rezultat o consolidare a autorității aparatului judiciar și o integrare mai profundă în structura de putere a societății socialiste românești.